

A diszkurzív nem hülye

avagy lábjegyzetek a
Lábjegyzetek egy „vicchez”
-hez

(tragikus bohózat)

Szereplők:

A leginkább napvilágnál tevékenykedő, meglett korú tudósember, öltönyben; megjelenésének legfeltűnőbb eleme a nyakmeregítő

B arcilag megszólalásig hasonlít **A**-ra, ellenben ő éjjel élénk; kissé toprongyos

Helyszín: egy pad és környéke a Roosevelttéren, alkonyat idején

B (A elé áll, eltakarja a napot) Maga még mindig itt ül? Mindjárt besötétedik. Megnő Széchenyi árnyéka... Nem fél?

A (föl se néz az ölében tartott kiadványból) Gondoltam, hogy maga az. Csak úgy árad a sötétség!

Közönség Muhaha!

B Nem bírja abbahagyni az olvasást, mi?

A Tudom, hogy magának a tudományos pallérozottság nemigen számít, de jól tenné, ha elolvasná ezt a cikket itten a diszkurzív pszichológiáról. Meglehetősen kihívónak találok. Épp azon vagyok, hogy reagáljak rá, nyilvánosan.

Megjegyzések:

a) a szöveg formája nem független a Kaposi Dávid írásában (*Replika* 53. 2005. december, 21–34.) felmerült „alternatív világ” igényétől, amelyet diszkurzív kontextusban talán joggal példázhatunk egy esetleges, de a hagyományos tudományos diskurzus tükrében mégis alternatívnak minősíthető szövegműfajjal;

b) az írás nyomokban jelöletlen idézeteket tartalmaz a következőktől: Kaposi Dávid, természetesen, valamint Robert F. Berkhofér, Philippe Carrard, Kanyó Zoltán, Philippe Lejeune, John Lukacs, Paul Ricoeur, Romsics Ignác és Baráth Katalin.

- B** No csak ne hordja ilyen fene magasan az orrát! Ezt a *Replikát* én adtam a maga kezébe, barátocskám, a Tisztességben Megőszült Történések vitájának (*ujjaival idézőjeleket rajzol a levegőbe*) érdekesítő pillanataiban! Csodálom, hogy belenézett. Meg voltam róla győződve, hogy csak a Tisztességben Megőszült Történések Actáját olvassa.
- A** Tudom, hogy csak azért sérteget, mert az egy posztmodern allűr. Magának nyilván a szájából szól ez a diszkurzívpszichológia-dolog.
- B** Sőt! Ez már a nyelvemen is volt!
- Közönség** Muhaha! (*a rövidség kedvéért a közönség jó kedélyét jelző spontán reakciókra a továbbiakban csupán egy „Muh!”-val utalunk, a h néma*)
- A** Ne legyen közönséges! Habár magának ez alaptermészete. Hanem mondja, tud valamit a szerzőről? Csak hogy a replikámba beilleszthessek néhány elismerő, a munkásságát méltató szófordulatot, mielőtt kegyetlenül a földbe döngölöm.
- B** Ne alacsonyodjon le a megbízhatatlan forrásokig. Amúgy sem tudok segíteni.
- A** Hogyhogy? A diszkurzív hádészban nem ismer mindenki mindenkit?
- B** Ó, kis buta, öntudatlan rátapintása a lényegre egyszerre vág az elevenembe, és érint kellemesen. (*Muh!*) A diszkurzív fordulat, már ha van ilyen, és nem csupán megingás történt (stipistop, én kérdőjeleztem hamarabb!), tehát a diszkurzivitás színeit felöltő bajvívó maga tör lándzsát a tudomány személyesebb aspektusa mellett. Úgyhogy már nekem is eszembe jutott, hogy talán nem volna ellenére, ha megkeresném.
- A** (*izgatottan*) És megtalálta?
- B** Utálom, hogy maga előtt kell gyengének mutatkoznom, de nem mondhatnám, hogy nyomozói tevékenységem egyértelmű sikerrel járt volna. Kerestem én mindenütt az illetőt, ahol keresni szokás: metaforákban, birtokos személyjelekben, személyragokban, alanyokban, állítmányokban, egyszóval bejártam érte minden zugot.
- A** (*félre*) Ni, a kis zugdiszkurzív! (*Muh!*)
- B** És fáradhatatlan kutatásom drámai végbe fulladt: túl sok mindent találtam. Elbeszélőnk egyrészt igen sokszor bújít a már-már személytelennek titulálható többes első személy álarca mögé. Én nem vagyok egy dobogó szívű wertheri jellem, de bevallom magának, aggodalom vett erőt rajtam: csak nem egy Tudós beszél már megint? Aki nem ember (helyesebben: szeretne nem ember lenni); mi több, erre még büszke is. Aki nagyon ügyel arra, hogy szerkezetei megfelelően passzívak legyenek (érti, emberi cselekvő nincs jelen; aki cselekszik, aki beszél, az a világ), hogy az eredmények úgymond „önmagukért beszéljenek”, és e törési folyamat végeredményeként olyan szöveget alkosson, melyet mintha nem is ember írt volna.
- A** (*bólogat*) Következésképp a szövegét nem is emberek fogják olvasni, hanem igazi, vérbeli, nagybetűs Tudósok – például mi!
- B** (*lesajnálóan*) Azaz olyan (*macskakörmököt rajzol a levegőbe*) emberek, akik retorikailag úgy konstruálják a beszélőt, mintha nem volna ember.
- A** Még szép, mindenre kiterjedő bölcsességéhez képest kissé hiányos öltözetű kolléga! A tudománynak tárgya van, nem embere. Ha emberként fognánk fel tárgyunkat, csak a nehézségek szaporodnának, tárgyunk folyton megszökne, változna, beszélne, azaz hazudna, felszívódna az időben és a térben. Az én jelszavam ezzel szemben: tárgy, ül!

- B** Látom már, mi zaklatta föl magát ebben a cikkben. Túlzottan tárgyszerűen ábrázolja a magafajta tudományosságot.
- A** Hát zaklatás témájában én nem vitakozhatom magával. *(Muh!)* Inkább folytassa, mit tudott még meg a cikk szerzőjéről.
- B** *(állát vakargatja)* Hát... azért észrevettem némi elkülönülést a virtuális közösségtől. Néha ugyanis megengedi magának énsége afirmációját.
- A** Még mindig imádja a ságségeket és a cióciákat? Igaz, e nélkül nem is posztmodern a posztmodern. Már csak egy kis „és/vagy” hiányzik.
- B** *(merőn ránéz)* Nono, ne ráncigálja az álmodó nagymacska bajszát.
- Közönség** *(tücsökciripelés a néma csöndben; panaszosan felsír egy kiseded)*
- B** *(zavartan köhéscsel)* Szóval mond ilyeneket, hogy „jelenhettem meg, mi több, a diszkurzív ígét terjeszthettem”, sőt olyat is, hogy „írtam”. De aztán másokat is magával ránt, adja csak ide, olvasom: „mi, fecsegők”, „mi, emberek”, hogy aztán pusztá személyraggal, szinte jelöletlenül fogalmazva elképzelt olvasóját is eszme-futtatásába szippantsa.
- A** Mi volna ebben olyan különleges? Mi, tudósok, mind így fogalmazunk. A magam részéről szívesebben írnék történeteket képletekkel, istenem, az a sok ismeretlen x, akit ki lehetne számolni a történelem képleteivel! Viszont amíg a képletek Kánaánja nem jó el, addig kénytelen vagyok elbeszélésbe önteni felfedezéseimet.
- B** *(mellbe böki A-t)* Hah! Azt hiszi, hogy ennek a többes elsőnek nincs jelentősége, nem ám csak retorikai, hanem erkölcsi? Maga az olvasóra akarja kenni megállapításainak a felelősségét! Hadd emlékeztessenem, hogy René Rémond egyenesen a történeti igazság egyetemességébe vetett hűségesküt látja megtestesülni a tudományos diskurzus egyéb területein is uralkodó többes első elbeszélői pozícióban, míg Michel de Certeau a nyelv láthatatlan birtokbavétele konvenciójának tekinti, amely egyben bravúros megoldás az írástárgy felfedésének kikerülésére. Segítségével a tudományos narratíva megválaszolatlanul hagyhatja a kérdést, hogy tárgya individuális vagy általános érdekű-e, illetőleg mikor és mennyire egyik vagy másik. Ráadásul azzal, hogy a „mi” nevében beszél, a tudós már az elbeszélés kezdetétől egy egész, intézményesen összetartozó és tekintélyes közösség hangján szólal meg, megteremtve a „kollektív feladó kollektív címzettnek” kommunikációs helyzetét!
- A** Ne bökdösődjék! Tehát azt akarja mondani, hogy tetten érte eme diszkurzív próféta szavait?
- B** *(fel-alá járkal, lábujja kikandikál a bölcsésszandálból)* Tudhatná, hogy amit én akarok mondani, azt maga nem tudhatja, csak sejtheti, mi több, folyton félreértheti. Nem olvasott Derridát, mi? Látszik is magán. Mondja utánam most rögtön, hogy el-kü-lön-bö-ző-dés!
- A** Mondja az ördög!
- B** Á, nem is számítottam magára. Részemről azonban vive la différence! És milyen jó, hogy szóba hozta ezt a próféta-ságot! Tovább vizslatva ugyanis a szerző, helyesebben narrátor nyomait, kilesve nézőpontjait, úgy találtam, gyakran vált vallásos hangnembe. A diszkurzív ige terjesztését már idéztem. Hát a „földi fecsegők” nem valami égi-földi kettősség meglétére utal-e? Akárcsak a „ránk, szekulárisok” kifejezés. És „a Módszer bálvány”? Meg a „hosszannaszerűen azt mondhatnám”? A „diszkurzív hiszekegy”? A „nem istenes” elemzések? A „transzcendentális remegés”?

- A** (*színpadiasan felsóhajt*) Istenem! Egy jó kis transzcendentális remegés most de jólesne! (*Muh!*)
- B** Egyen- vagy váltóáramot akar? (*Muh!*)
- A** No most aztán jól leleplezte a rejtett előfeltevéseit! Hogy bináris opposícióban vagyunk mi ketten! Akárcsak Elmélet és Gyakorlat, ahogyan szerzőnk prófétálta volt. Oppardon, lapsus linguae: a narrátor.
- B** Még nem kérdezte meg, mit akartam az előbb mondani.
- A** (*legyint*) Azt kérdés nélkül is tudom. Hiába velejéig diszkurzív...
- B** Apropó, a velő is megfordult egy párszor a szövegben! Tudományra vetített anatomikus asszociációkat gyanítsak?
- A** ...átlátok magán. Biztos vagyok benne, hogy ez a szűrőpróbaszerű narratívaelemzés a maga nem túl kombinatív, de annál alantasabb agyvelejében (velőzzünk tovább bátran) valami olyasmi főzött ki, amivel alááshatja szerzőnk, már elnézést, a narrátor megállapításait.
- B** (*elpirul, miközben ujjával sebesen legyezni kezdi az arcát*) Ne udvaroljon ily hevesen, professzor úr! Még félreértem!
- A** Űgyis mindent szándékosan félreért, az én szavaimmal se tegeyen kivételt. Bántana vele.
- B** Átlát rajtam, maga huncut! Nos, észrevételeim alagútjának végén a fény egy olyan sejtelmet világít meg, amely arra sarkall, hogy tudós elbeszélőnket óvatos duhajnak tekintsem. Forradalmi zászlaja inkább rózsaszín, mint karmazsin. Sarló nincs rajta, csak kalapács.
- A** (*félre*) A végén még találkozik egy dekonstruktor-farkassal a metaforák erdejében. (*Muh!*)
- B** Azaz: magamaga is foglya maradt a paradigmának.
- A** (*félre*) Jön még paradigmára horizont! (*Muhmuh!*)
- B** Beszédmódja örököse annak a hagyománynak, amit oly korholón meghaladottnak ítélt. Iskolája a régi: bármennyire kárhóztatja, a Régi Rossz és a Jó Új párharca éppúgy az abszolút dichotómiák rendjének követőjévé avatja, mint a temetett Objektíveket. Az alternatív világokat üdvözlő előbeszéd hangja idővel elhalkul, és a nézőpont beleolvad az ítélezés hagyományos horizontjába.
- A** (*félre*) No, mit mondtam?
- B** (*az égre függeszti tekintetét*) Szubjektumát előtérbe helyező elbeszélőként még valóban alternatív világokat prédikál. Amint azonban az „én” elhomályosul, és egy személyességet hátrító közösség, sőt olykor a gondolat hideg hangján szól, ismét megelevenedik... akarom mondani, érvényesül a vas világ, a régi rend. Illetve a bevett rend: hisz végül nem terem új e szövegben.
- A** Nyilván az első bekezdések Béláját hiányolja.
- B** (*csüggedten a padra rogy*) Bélát is. Meg a nagymamát. Egyáltalán, a vicceket.
- A** Mint amilyen a „hazug disznaj”?
- B** Hát nem pont azt, de akadtak ígéretes próbálkozások is.
- A** (*aktatásakájában kotorászik*) Húzza meg a termoszt, tessék! Ettől jobban lesz.
- B** (*felcsillan a szemé*) Snapsz?

- A** Kakaó. Nem valami diszkurzív ital, de szinte finom. Persze nem akarok maga helyett véleményt alkotni, mert még szembesülök a termossal. (*Muh!*) Hanem a vallásos hangnemből milyen korszakalkotó felfedezést csikart ki?
- B** (*valami dalt dudorászik*) Mi? Ja, a vallásos hangnem. Ami azt illeti, az egy újabb ok a búvalbélétségre. Olyan tudományfelfogást hallok ki belőle, ami a vallásossággal rokon. A tudós egy próféta, az elméletek pedig igék. Bár időnként úgy fest, elbeszélőnk az érvénytelenítendő szemlélet „hitszerűségével”, transzcendens jellegével kíván szembeszegülni a „mi, szekularisok” egyikeként, vagy akár mint „földi fecsegő”. De aztán elhomályosul szemem, látván a diszkurzív hiszekegyet meg a hozsannaszerű mondhatást, meg a többit. Hát a diszkurzív szemlélet érvényesítése nem egyenlő a dichotómiákat elmosó özönvízzel? Mi végre akkor égi és földi?
- A** Ezzel az özönvízzel most a maga pozícióját ássa alá. Avagy episztemikus hitelének a sírját meg.
- B** Lehet, de én elismerem, hogy az aláásás veszélye mindig fenyeget, új elméletekkel nem küszöbölhető ki. Sem egy olyan hajtűkanyarral, ami a vitatott szöveget zárja.
- A** (*lapozgat*) Tudom, mire gondol. Pragmatikus fordulat egyetlen dolgozaton belül. Szeretem a lendületes szerzőket, maga nem? Narrátorokat akartam mondani, bocsásson meg.
- B** (*mélyen magába zuhanva*) Pedig milyen jól alakult minden! A sör lehült, a hús se égett oda, és a vendégek sem feledkeztek meg a sütiről. Csak az a vég! Mintha kutya ugrott volna a medencébe! Egyszer csak kibújt a haszon mindenekfelettsége a zsákból!
- A** Lóláb a medencében? (*Muh!*)
- B** Mindegy, mit gondolunk, csak az a fő, hogy az emberek jobban érezzék tőle magukat? Tényleg ilyen közvetlen volna az összefüggés tudomány és tyúktojás között?
- A** Most már értem, miért hiányolja a vicceket. Jobban érzi magát tőlük?
- B** (*A vállára hajtja a fejét*) Vigasztaljon meg!
- A** Attól félek, az én szavaim csak rontanának a helyzeten. Ráadásul e meghitt, ugyanakkor kissé félreérthető pozíciónak is véget fogok vetni mindjárt. A diszkurzív szemlélet és a történettudomány kapcsolatáról akartam magát faggatni, és tudom, hogy görbén fog rám nézni azért, amit mondok.
- B** Apropos, történettudomány. Szóban forgó diszkurzívunk utolsó húzása a megtévesztésig Hayden White-i. Aki nyomban megrengette a történetírás retorikus létmódjáról alkotott nézeteinek alapjait, amikor a holokausztt ábrázolását kivételként jelölte meg. A kivétel ez esetben nem erősíti, de darabokra aprítja a szabályt. A gyakorlat vonja meg a működési engedélyt itt is, ott is.
- A** (*finoman elhúzódik, válláról a padra emelve B fejét*) Köszönet a lóért, amit alám adott. Van ez a Hayden White, minden narrativista történetfilozófia alfája és ómegája. Ha a történetírásban felütötte egyáltalán a fejét valamiféle diszkurzív figyelem, azért leginkább ő a hibás, nem?
- B** (*kihúzza magát*) Hibás? A nyelvi fordulat egy atyamestere? Aki szerint az adott történetíró stílusa leírható a nyelvi szabályrendszer bizonyos eszközeivel, melyeket arra használ, hogy a történeti mezőt előzetesen prefigurálva különböző „magyarázó” eljárásokat kényszerítsen rá? A történetíró ezen eljárások segítségével alkot „történetet” abból a „krónikából”,

ami a forrásokból kiolvasható eseményekből állítható össze. Ezek a nyelvbeli szabályok, véli White, konkrétan is leírhatók, mégpedig a négy fő poétikai alakításmód fogalmaival. A metafora, a metonímia, a szinekdoché és az irónia trópusait jelölte ki a nyelvi prefiguráció alaptípusaiként, és velük jellemezte azokat a tudatformákat, amelyekkel a történészek (nyíltan vagy burkoltan) igazolják állásfoglalásukat a különféle magyarázó eljárások segítségével, mindezt az érvelés, a cselekményesítés és különösen az ideológiai következtetések szintjén. Ne tagadja, hogy magát is felhergelte, mint bármelyik békeszerető történészt!

A (*morogva*) Nem tagadom. Elvitatta tőlünk a tudományosságot! White, Barthes, Derrida, Foucault, Ricoeur, Lyotard és az episztemológiai szkepticizmust és relativizmust episztemológiai nihilizmussá fejlesztő többi posztmodern gondolkodó munkái az 1980-as évek végére minden korábbinál jobban megrendítették a történetírás tudományos és objektív jellegébe vetett hitet. Az az eredendően pozitivistá feltételezés, hogy a „jó történetírás” képes pontosan elmondani az eseményeket, egyértelműen feltárni a megfelelő időrendi és ok-okozati összefüggéseket, a 20. század végére végérvényesen tarthatatlanná vált. Jó történetírónak a kilencvenes évektől sokak szemében azok számítanak, akik jó történelmi regényt vagy esszét írnak. Maga szerint ennek örülnöm kellene?

B Ne féljen, itt vagyok maga mellett, majd megvédem a véresszájú elméletzombik támadásától.

A (*síri hangon*) Elkésett vele, már kikezdték. Úgy tűnik, a diszkurzív fordulat nálunk sokkal inkább a historiográfia episztemologikus státuszát rengette meg, mintsem módszereit.

B (*felemeli a mutatóujját*) Nono! Itt van például James Goodman 1994-es könyve, a *Stories of Scottsboro*, ahol a történetírás módszertani hagyományaival ellentétben nem csak egy „igaz történetről” szerzünk tudomást, hanem az 1931-ben folytatott bírósági ügy több érintettjének elbeszélését is megismerhetjük belőle, és e diskurzusokból kerekedik ki egy korántsem egyöntetű történet. Vagy Richard Price *Alabi's World* című munkája 1990-ből, ahol az eltérő fókuszú történetek (beleértve ebbe a történészt is) tipografikusan is megkülönböztethetők. Na jó, belátom, hiába szeretnék, nem tudok a történelem diszkurzív elméletét gyakorlatban is sikeresen példázó művek tömegéről beszámolni. A lényeg azonban, hogy a hagyományos historizáció korlátozza a nézőpontok és az autoritás megosztását, a hírhedt posztmodern historizáció viszont lemond a teljes körű áttekintés arkhimédészi pontjáról, ehelyett egyik résztvevője, egyik hangja, egyik nézőpontja kíván lenni a dialógusoknak, a sok textualizáció közti egyik szöveg, mely nem független a kortól, amelyben létrejött, a diskurzusok közül az egyik. A totalizálás, az egészelvű áttekintés elhagyásával lemond az egyetlen és legjobb Nagy Történet igényéről, mint a diszciplináris és történelmi tekintély aljáról.

A Ez igen! Hol tanult így meg szónokolni? Mintha az emberi jogok biztosának a bőrébe bújt volna! Mégiscsak van magában szív és érrendszer, vér meg puca! De, ahogy az előbb is hangsúlyozta, a tekintélyemnek annyi. Fölfalta a sokféle diskurzus.

B Miért ragaszodik annyira a tekintélyhez? Pőre anyagi érdekből? Esetleg valami hiányosságot kompenzál a hataloméhségével? Nyugodtan bökje ki, ilyentájt erre már senki se jár, akit érdekelhetne a dolog. Sőt; szerintem máskor sem. (*Bátorítóan megveregeti A hátát.*)

- A** Jól van. Engem megfélemlít az a feltételezés, hogy szövegeimnek nincsen empirikus értelemben vett igazsága. Ha találkozunk White téziseinek azzal a részével, hogy az irodalmi és a történeti szövegek pusztán szövegen belüli szempontok szerint nem különböztethetők meg, mi, történészek, ösztönös tiltakozásba kezdünk. Veszni látszik ugyanis munkáink valóságreferenciája. Ez a logikai szemantika nyelvén olyan viszonyként értelmezendő, amely egy kijelentés és egy tényösszefüggés között akkor áll fenn, ha a kijelentésben bizonyos argumentumok között tételezett reláció ezen argumentumok denotatívumai között a valóságban is fennáll. (Gondolhatja, ezt nem én találtam ki.) Szóval a mi sajtóságos nyelvi-diszkurzív fordulatunk a pszichológiához hasonlóan mélyen összefüggésbe hozható a valóság problémájával – tudniillik, hogy ha nem a múlt valósága, akkor mi a csuda az, amiről beszélünk?
- B** (*gyűrött papírzsebkendőt nyom A kezébe*) Tudom én, mi rejtőzik a tudományos szavak durvasága mögött. A maga gyöngéd lelke, az. Telve a vággyal, hogy egész népét tanítsa, és mindezt nem középiskolás fokon.
- A** Ha már beüzemelte a diszkurzív röntgenlétését, megszámolná a bordáimat is? Tegnap túlságosan intim kapcsolatba léptem egy levéltári tárolóegységgel, azóta sajog az oldalam. (*Muh!*)
- B** Ne játssza itt nekem az érinthetetlen szaktudóst! Elég egy szót szólnom, hogy sírva fakadjon.
- A** Gyerünk, ne kíméljen, maga historioterminátor! (*Muh!*)
- B** (*hosszú szünet után halk, metsző hangon*) Referencia.
- A** Adjon még egy zsebkendőt. (*Muh!*)
- B** Vigasztalja, hogy nincs egyedül a fájdalommal. Egyrészt itt vagyok ugye én. Másrészt a történetírás tudományosságának védelmezői sem győznek rámutatni arra az epiztemológiai törésre, ami fölött a metaforikus narrativizmus hajlamos elsiklani, és ennek köszönhetően bezárhatja a historiográfiát a kizárólagosan narratív megismerés börtönébe. Ezt a törést azonban nem könnyű megszüntetni, hiszen a történetírás narratív és tudományos természetének elválaszthatatlanságát nem elég állítani – a közöttük rejlő összefüggéseket meg is kell világítani.
- A** Ne dörgölje az orrom alá folyton, hogy mit kéne tenni!
- B** Magának semmit. Már többen gondolták ugyanis azt, hogy, mivel a történeti szövegen belül nem találhatóak támpontok arra nézve, hogy mi biztosítja a megfelelést közte és a múlt között, rajta kívül érdemes kutakodnunk. Paul Ricoeur másokhoz hasonlóan a történész írást megelőző tevékenységi szakaszaiban véli megtalálni a történetírás és a fikció különbségének kritériumait, azt a protokollt, amit tekintetbe véve kijelenthetjük: a történész nemcsak hogy nem alakíthatja a történetét tetszés szerint, hanem egy szövegen kívüli szabályrendszer irányadásának is meg kell felelnie. A diszkurzív kutya tehát nem a medencében lubickol, hanem itt van elásva!
- A** Egyelőre elég a referencialitást gyászolnom, hagyjuk a kutyát! (*Muh!*)
- B** (*felpattan, és ismét fel-alá kezd masírozni, egyre izgatottabban*) Ricoeur gondolatmenetében különösen az a hasznos, hogy a történetírást nem egy magában való szövegtermelésnek tekinti, hanem a pragmatika felől közelíti meg. Mindjárt elmagyarázom, Watsonom.

A történetírást visszahelyezi a kommunikáció közegébe, azaz olyan közlésnek tekinti, amely bizonyos tartalmat közvetít a feladó-elbeszélő-szerző és a vevő-olvasó között. Így jut el ahhoz a következtetéshez, miszerint az olvasó történetileg kialakult, egyszerre konvencionális és identikus elvárásokkal veszi kézbe a történész szövegét. Közben rehabilitálja a feladói intencionalitást is, azt, hogy a szöveg árnyékában sok egyéb tényező mellett rejtőzik egy szerzői akarat is. Azaz embert csinál magából is, azt nem merném mondani, hogy ismét. A maga szája csupán egy kis sápadtpiros hús, nem ám a Történelem ajaka!

A (*gúnyosan*) Majd „számon” tartom eztán. (*Muh!*)

B (*egy A-ra vetett lesújtó pillantás után folytatja*) Ricoeur terheket is ró magára. Szerinte a maga olvasója méltán várhatja, hogy igaz elbeszélést, és ne fikciót nyújtson számára. Felmerül tehát a kérdés: vajon az olvasó és a szerző között a hallgatólagos egyezés betartható-e, és ha igen, hogyan és milyen mértékig. A válasz megtalálásához segítségül hívja az emlékezetet, mint gyakorta „mintatörténelemként” a történeti elbeszélésekkel párhuzamba- vagy szembeállított gyakorlatot, hogy bebizonyítsa: az emlékezet valóságreferenciája (láttam ám, hogy összeresztett!) a történetíráshoz viszonyítva nem kevésbé problémás. A felismerés heurisztikus tapasztalata és öröme, az „Igen, ez az!” az a sajátosság, ami előnyt biztosít az emlékezetnek, és első pillantásra igazabb mivoltot kölcsönöz neki. A megjelenítés fáradságos és specifikus munkájával a történetírás ebbe az emlékezeti tapasztalatba vetett bizalmat igyekszik megszerezni. Ez a bizalom egyébként az emlékezet útján létrejött tanúságtévésekben, a forrásokban, amikért maga jobban rajong, mint az édes plüssállatokért, azonnal megrendül, mihelyt a tanúságtétel intézményesül, kiszakad kontextusából, árva szöveggé válik. A munka nehézsége azonban sejteti, hogy a historiográfia pusztán írással nem szerzheti meg ezt a bizalmat, mert munkafázisok egész sora szükséges hozzá. Ezt a forrásfeldolgozásból, a magyarázás és értelmezés szakaszából, valamint az „irodalmi” fázisból álló cselekvésláncot nevezi Michel de Certeau szavával élve Ricoeur „historiográfiai műveletnek”. Ennek az operatív tevékenységnek a célja tehát az igaz történetre irányuló olvasói bizalom megszerzése és megtartása, mégpedig a múlt megjelenítésével.

A Szóval úgy kell boldoggá tennem az olvasómat, hogy közben a roskatag emlékezetre kell őket emlékeztetnem. Én ennél több referencialitást akarok!

B Majd adok én magának, Ricoeur segítségével! Ő ugyanis egy másik fronton is támadást intéz a történetírást mindennemű referenciától megfosztó narrativista történetfilozófia ellen, mégpedig úgy, hogy bevezeti az úgynevezett közvetett referencialitás fogalmát.

A Áldja meg őt az isten!

B Ne hozsannázzon itt nekem, hanem figyeljen! Ez a „másodkézből” való valóságviszony azokon a feltételezéseken alapul, hogy a történelem végső tárgyai éppolyan emberek, mint mi, akik nem maguk megszabta feltételek közepette cselekednek és szenvednek, szándékolt és szándékoltalan eredményeket idézve elő ezzel. Ez a cselekvés önmegértéséhez elbeszélést kíván, tehát az elbeszélés nem önkényes, hanem szükséges forma, a múltban is, most is. A múlthoz való történészi viszonyt meghatározza továbbá, hogy a történész ugyanolyan tér-idő sémához tartozik, mint vizsgálatának tárgya, vagyis végső soron nemcsak cselekedeteinek gyakorlati, hanem létezésének időbeli terepe is azonos. A harmadik feltételezés szerint pedig az, hogy a múlt bizonyos módon folytatódik a jelenben, és hat a történészre, a múlt örökösévé téve őt. De tisztában kell lennünk azzal, hogy a nyom nem

azonos a nyomot hagyóval, csak képviseli (a *representatio* szó eredeti értelmében), és ez a helyettesítő funkció az, amelyen a közvetett referencia eszméje nyugszik.

- A** (*a feje búbját vakarja*) Attól félek, a megjelenítés és az igaz történet elvárásának problémáit ezzel az egészszel még nem oldottuk meg. A rekonstrukció létrehozásának ez a módja lehetőséget ad ugyan a múlt megfelelő képviseletére, de nem garantálja, hogy történészként kiaknázom ezeket a lehetőségeket, azaz a legvalószínűbb történetet állítom elő. Persze megsküdhetnék rá, de nem vagyok benne biztos, hogy hinnének is nekem.
- B** Nocsak, váratlanul önbizalom-hiányos, egyben jogos észrevétel! Ezen a ponton szerintem az emlékezetbe vetett bizalomhoz hasonló, ám ingoványosabb talajra kell lépnünk. Ki kell állnunk a történeti intencionalitás mellett. A szándék nemdebar az, barátocskám, hogy megcélazzuk, és ha lehetséges, elérjük azt, ami megtörtént, vagyis az eseményt. Tehát nem marad más hátra, mint hinni abban, hogy a maga interpretációját a történeti igazság iránti vágy beteljesítése vezérli. Micsoda szerencse, hogy az olvasói nem ismerik személyesen!
- A** Jé, visszatért az a kellemes, derűs természete! Annyira örülök!
- B** Megismétlem, hogy ne felejtse el: a referencialitás erényének visszaszerzéséhez mindig szövegen kívüli terepre kell merészkednünk, a konvenciók, az intézmények, a kommunikációs aktus, a társadalmi szükségletek stb. mezejére. (Jó kis diszkurzív terep mindegyik.) Úgy látszik, a történetírásra is igaz az autobiográfia kapcsán született megállapítás, vagyis hogy ugyanannyira olvasási mód, mint írástípus, történelmileg változó szerződéses jelenség. Másrészt a diszkurzív megközelítés, a kommunikációs szerep vizsgálata legalább a maga önérzetének elég referencialitást kölcsönöz.
- A** (*megrántja a vállát*) Végül is miért akarnék többet annál, hogy az olvasó elvárásaihoz mérten a maga számára igaznak találja a történetírást, és a reprezentációt elfogadja, mint történeti emlékezetét? Mikor legyen igaz a historiográfia, ha nem akkor, amikor olvassák? Amikor bekövetkezik az, amire szánták?
- B** (*elkerekedett szemmel*) Magában egy poéta lakozik, csak a szakmai vértzet súlyos acélján nem tud áttörni a hangja! Egy kicsit most is csikorgott. (*Muh!*)
- A** Azt gondoltam, a maga rózsaszírom-puhaságú belső berendezése érzékeltetni fogja, mit akartam a költői kérdésekkel.
- B** Hálát rebegni, hogy visszaszereztem magának a referencialitást? Hogy kimentettem az önérzete morzsáit a narratív bundát növesztett diszkurzív moloch karmaiból? Még egy csomó tippem van, de azért árulja el, mire gondolt.
- A** Tudhatná, hogy a meg nem történt beszélgetések is befejeződnek egyszer. Valami emelkedett megszólalással próbáltam diskurzusunk végét jelezni, de süket fülekre találtam. Úgy látszik, maga csak populáris regiszterben hall. Így aztán elszállt a megfelelő pillanat.
- B** Nincs magánál egy vacsora véletlenül?
- A** Jöjjön, maga posztmodern lelenc, meghívom az Akadémia büféjébe!
- B** Hogyhogy? A büfé nem szűnt meg az Akadémiával együtt?
- A** Elméletek ide, elméletek oda, a büfé örök!

Vége

(*taps, függöny*)

MAGYAR Lettre

EURÓPAI KULTURÁLIS FOLYÓIRAT - 2006 ÓSZ

MÁRTON LÁSZLÓ
FREUD ÉS A LÉLEKELEMZÉS
CATALUNYA

I
N
T
E
R
N
A
T
I
O
N
A
L
I

Bán Zsófia • Thomas Bernhard • Bökay Antal • Borgos Anna
 Jaume Cabré • Erős Ferenc • Fábó Kinga • Farkas Zsolt • Franzobel •
 György Péter • Mercé Ibarz • Jádi Ferenc • Dragan Klaić •
 Joan Margarit • Márton László • Joan F. Mira • Empar Moliner •
 Michael Molnar • Imma Monsó • Orbán György • Francesc Parcerisas •
 Jordi Puntí • Sebastià Serrano • Enric Soria • Szántó T. Gábor •
 Székács Judit • Antonio Tabucchi • Juan Villoro • Zoltán Gábor

62